

Əlyazması hüququnda

SAMİR SABİR OĞLU ƏLİYEV

**CİNAYƏT HÜQUQUNDA TƏQSİRİN QƏSD FORMASI,
MƏSULİYYƏTİN HƏLLİNDƏ ONUN YERİ VƏ ROLU**

İxtisas: 5611.01 – Cinayət hüququ və kriminologiya;
cəza-icra hüququ

hüquq üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

A V T O R E F E R A T I

Bakı – 2016

Dissertasiya işi Bakı Dövlət Universitetinin “Cinayət hüququ və kriminologiya” kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: **F.Y. SƏMƏNDƏROV**
Hüquq üzrə elmlər doktoru, professor

Rəsmi opponentlər: **H.S. QURBANOV**
Hüquq üzrə elmlər doktoru, professor

S.O. ƏLİYEV
Hüquq üzrə fəlsəfə doktoru

Aparıcı təşkilat: **Azərbaycan Respublikası**
Ədliyyə Nazirliyinin
Məhkəmə Ekspertiza Mərkəzi

Dissertasiya işinin müdafiəsi 14 dekabr 2016-cı il tarixdə saat __: __-da FD.01.103 Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ 1143, Bakı şəhəri, H. Cavid prospekti 31, AMEA, Fəlsəfə İnstitutu, IX mərtəbə, akt zalı.

Dissertasiya işi ilə AMEA-nın Mərkəzi Elmi kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat « » _____ 2016-cı il tarixdə göndərilmişdir.

FD.01.103 Dissertasiya Şurasının
elmi katibi, h.ü.f.d., dos.

X.Ə. Bayramzadə

I. İŞİN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

Tədqiqat mövzusunun aktuallığı. Azərbaycan Respublikası özünün dövlət müstəqilliyini əldə etdikdən sonra ölkə qarşısında duran mühüm vəzifə dövlətçiliyin daha da möhkəmləndirilməsindən, həm hüquq, həm də qanunvericilik sisteminin təkmilləşdirilməsindən və bütün bunların əsasında hüquqi dövlət qurmaq yollarını müəyyən etməkdən ibarət olmuşdur. Sosial həyatın bütün sahələrində olduğu kimi, qanunvericiliyin yeniləşdirilməsi və hüquqmühafizə orqanları infrastrukturunun yenidən qurulması sahəsində aparılan islahatlar, məhkəmə islahatı son dövrün mühüm nailiyyətləridir.

1999-cu il dekabrın 30-da qəbul edilən və 2000-ci il sentyabrın 1-dən qüvvəyə minən Azərbaycan Respublikasının yeni Cinayət Məcəlləsi şəxsiyyətin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi sisteminin təkmilləşdirilməsi, ölkənin cinayət qanunvericiliyinin demokratikləşdirilməsi sahəsində irəliyə atılan böyük addım olmuşdur. Müasir Azərbaycanda baş vermiş köklü iqtisadi, sosial və siyasi dəyişikliklərdən irəli gələn cinayət qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi zərurəti yeni vətəndaş cəmiyyətinin qurulması istiqamətində aparılan siyasətin parlaq nümunələrindən biridir. Yeni Cinayət Məcəlləsi özündə hüquq qaydasına, qanunculuğa, eləcə də insan hüquq və azadlıqlarına aid olan beynəlxalq hüquq normalarına hörmətlə yanaşmanın əsas prinsiplial müddəalarını ehtiva edir. Yeni cinayət qanunvericiliyi humanist və demokratik dəyərlərin qorunmasına xidmət edən mühüm hüquqi sənəddir.

Cinayətkarlıqla mübarizə hər bir demokratik cəmiyyətdə dövlətin qarşısında duran, həmin dövlətin ümumi siyasətinin, o cümlədən hüquq siyasətinin əsas istiqamətlərindən birini təşkil edən prioritet məsələlərdən biridir. Belə mühüm mübarizənin ciddi qanun cərcivəsində aparılması, təqsirkarların vaxtında aşkar edilib ifşa olunması və təqsiri olmayan bir kəsin əsassız və qanunsuz olaraq cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməməsi son dərəcə mühüm şərtidir. Bu, eyni zamanda insanın, vətəndaşın konstitusiyaya ilə təsbit edilən hüquq və azadlıqlarının, qanuni mənafelərinin təminatının etibarlı vasitələrindən biridir.

Müstəqillik əldə etmiş hər bir dövlətin özünəməxsus keçid dövrünü yaşaması tarixi zərurətdən irəli gəlir. Çünki ömrünü başa vurmaqda olan köhnə, formalaşmaqda olan yeni sosial-iqtisadi və siyasi sistem özündən əvvəlki rejimin qalıqlarından tez bir zamanda

qurtula bilmədiyinə görə, onları bir müddət özündə yaşatmalı olur. Formalaşmaqda olan sistem isə cəmiyyətin tələbatlarını hələ istənilən səviyyədə təmin edə bilmədiyindən bir sıra çətinliklərlə üzləşir. Bütün belə mürəkkəb və ziddiyyətli məqamlar məhz keçid dövrünün sosial-iqtisadi ukladında özünü büruzə verir. Eyni vəziyyəti qanunvericilik sistemi, o cümlədən cinayət qanunvericiliyində yaşamaqda olur. Köhnəliyin stereotipləri ilə yeniliyin tələblərinin toqquşması müxtəlif kriminal situasiyalarsız ötüşə bilmir, hətta cinayətkarlığın keçmiş dövrə məlum olmayan yeni növləri təzahür etməyə başlayır. Bütün bunlar cinayət qanunvericiliyinin qarşısında yeni tələb və vəzifələr müəyyən edir. Həmin vəzifələrin formalaşması, cinayətkarlıqla mübarizənin ən yeni və modern üsullarla aparılması yollarının axtarışına məhz keçid dövründə başlanılır. Bu isə heç də asan proses deyildir.

Məlumdur ki, qəsdən törədilən cinayətkar əməllər hər bir cəmiyyətdə digər hüquq pozuntuları ilə müqayisədə həmişə üstünlük təşkil etmişdir və indi də etməkdədir. Cinayətkarlıqla mübarizə isə həmişə kompleks şəkildə aparılır və başlıca məqsəd təqsirin hansı formasında törədilməsindən asılı olmayaraq, bütün kriminal əməllərin baş verməsinə şərait yaradan halların, şəraitin və səbəblərin qarşısını almaqdan, cinayətkarlığın səviyyəsini minimuma endirməkdən ibarətdir.

Təqsirə görə məsuliyyət prinsipinə əməl olunması tələbi həmin prinsipin öz təbiətindən doğur. Məsuliyyət prinsipinin formalaşması tarixi-təcrübi proses olduğuna görə, onun keçdiyi mərhələlər ümumi şəkildə cinayət qanunvericiliyinin keçdiyi inkişaf mərhələlərinin tərkib hissəsi kimi təzahür edir. Diqqətəlayiq haldır ki, Azərbaycan Respublikasının yeni cinayət qanunvericiliyinə cinayət məsuliyyətinin dəqiq diferensiasiyası xasdır. Bu konseptual müddəa ona əsaslanır ki, cinayət məsuliyyətinin müəyyən edildiyi zaman ictimai təhlükəsizlik mənafeyi başlıca kriteriya kimi götürülür. Bu, bir tərəfdən o deməkdir ki, ağır və xüsusilə ağır cinayətlərə, residiv cinayətlərə, peşəkar və mütəşəkkil cinayətkarlığın təzahürlərinə görə məsuliyyət yüksəldilməli, digər tərəfdən isə, törətdiyi kriminal əməl böyük ictimai təhlükəlikdən ibarət olmayan şəxslərə daha yüngül təsir tədbirləri tətbiq edilməlidir. Bundan başqa, cinayət məsuliyyətinin diferensiasiyası həm də ictimai təhlükəsizliyin mənafehlərinə zidd olmayan cəzaların humanistləşdirilməsi, xırda cinayətlərin kriminalsızlaşdırılması və cinayət repressiyasının aradan qaldırılması deməkdir.

Cinayət məsuliyyətinin diferensiasiyası Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş kriminal əməllərin ağırlıq dərəcəsindən və təqsirin formalarından asılı olaraq cinayətlərin kateqoriyalara bölgüsünü müəyyənləşdirir. Ona görə də, Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi hissəsində nəzərdə tutulmuş bütün əməllər böyük ictimai təhlükə törətməyən, az ağır, ağır və xüsusilə ağır cinayətlər kimi müəyyən edilmişdir. Belə kateqoriyalasdırma cinayət məsuliyyətinin diferensiasiyasının əsasını təşkil edir.

İctimai təhlükəli əməl törətmiş şəxsə tətbiq edilməli olan cəza və digər cinayət-hüquqi təsir tədbirləri cinayətin ictimai təhlükəlik dərəcəsinə, kriminal əməlin törədilməsi hallarına və təqsirkarın şəxsiyyətini xarakterizə edən hallara uyğun olmalıdır. Təyin edilmiş cinayət cəzası təqsirkarların islah olunmaları və yenidən tərbiyələndirilmələri, habelə sosial ədalətin bərpa edilməsi üçün kifayətedici olmalıdır. Cəza insanın şərəfi və ləyaqətini alçaltmamalı, onun fiziki iztirablarına səbəb olmamalıdır.

Təqsir haqqında təlim bütün sivilizasiyalı cəmiyyətlərdə cinayət hüququ haqqında nəzəriyyənin əsas elementlərindən biri olmuşdur. Müasir cinayət hüquq nəzəriyyəsində demək olar ki, hamılıqla qəbul edilmiş qaydaya görə, təqsirsiz cinayət cinayət məsuliyyətinə səbəb ola bilməz. Təqsirin düzgün başa düşülməsinin hüquq qaydasının və qanunculuğun möhkəmləndirilməsində, habelə insanın hüquq və azadlıqlarının konstitusiya təminatının realizə olunmasında böyük siyasi-hüquqi əhəmiyyəti vardır.

Hər bir hüquqi dövlətdə cinayət mühakimə üsulunun həyata keçirilməsi yüksək hüquq düşüncəsinə və qanunlara dönmədən əməl olunmasına əsaslanır. Yalnız belə olduğu halda ədalət mühakiməsinin tərbiyəvi rolundan və cəzanın, eləcə də digər cinayət-hüquqi təsir tədbirlərinin islahedici əhəmiyyətindən danışmaq olar.

Hər hansı kriminal əməl üzrə obyektiv həqiqətin müəyyən edilməsi cinayət mühakiməicraatının qarşısında duran mühüm vəzifədir. Ədalət mühakiməsi məqsədlərinin həyata keçirilməsi də məhz bu vəzifələrin layiqincə yerinə yetirilməsindən asılıdır. Bunun mühüm hissəsini müəyyən şəxsin ictimai təhlükəli əməli törətməkdə təqsirinin müəyyən edilməsi təşkil edir. Sivil vətəndaş cəmiyyətində əsl həqiqət xarici aləmin və proseslərin insan şüurunda düzgün əks olunmasıdır. Demokratik hüquqi dövlətdə fəaliyyət göstərən məhkəmə öz hökmündə həqiqəti düzgün əks etdirməli, yəni o, xarici aləmin müəyyən hadisəsini – törədilmiş kriminal əməldə təqsiri düzgün

müəyyən etməlidir. Çünki müəyyən şəxsin cinayətin törədilməsində təqsiri, bunun məhkəmə orqanları tərəfindən dərk edilib-edilməməsindən asılı olmayaraq mövcud olur.

Cinayətlərin törədilməsi zamanı təqsirin formaları – qəsd və ehtiyatsızlıq qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyi tərəfindən ciddi şəkildə fərqləndirilir. Çünki cinayət tərkibinin subyektiv cəhətinin düzgün başa düşülməsi üçün qəsd (eləcə də ehtiyatsızlıq) anlayışının məzmununun aydınlaşdırılması zəruridir. Qəsd təqsirin forması kimi insanın təhlükə doğuran hərəkətinin (hərəkətsizliyinin) daxili tərəfidir. Hər bir hərəkətdə isə insan iradəsinin möhürü, göstərişi vardır. Çünki insan hər bir hərəkətini öz iradəsinin hökmü ilə yerinə yetirir. İnsan iradəsinə isə onun təfəkküründən qopmuş psixi qabiliyyət kimi baxmaq olmaz. Hər cür iradi hərəkət özündə insanın hərəkəttədiyi bu və ya digər şəraitin düşünülməsinə ehtiva edir.

İnsan fəaliyyəti onun öz hərəkətlərinə, bu hərəkətlərin yönəldiyi obyektə, ətrafdakı insanlara və predmetlərə həmişə müəyyən emosional münasibətlə bağlı olur. Həmin emosional münasibət müəyyən sevinc, zövq, yaxud qıbtə, nifrət, qəzəb və ya qorxu və s. hisslər formasında ifadə olunur. Buna görə də, insan fəaliyyətinin emosional cəhətini cinayətkar ictimai təhlükəli əməllərin nəzərdən keçirilməsi zamanı da diqqətdən yayındırmaq olmaz.

Kriminal əməllərin törədilməsi zamanı emosional məqam ən müxtəlif xarakterik xüsusiyyətlərə malik ola bilər. Belə ki, insan bir halda özünün əxlaqi cəhətdən qəbul olunan istəklərini, digər tərəfdən isə xudpəsənd niyyətlərini təmin etməyə meyl göstərə bilər. Emosional məqamların öz-özlüyündə təqsirin bu və ya digər formasının tərkib elementləri olmasına baxmayaraq, onlar bu və ya digər dərəcədə təqsirə təsir göstərə bilər.

Törədilmiş ictimai-təhlükəli əməlin emosional cəhətinin nəzərdən keçirilməsi cinayətin motivini daha dərindən dərk etməyə, qəsdin istiqamətini düzgün müəyyənləşdirməyə imkan verir, həmin təhlükəli kriminal əməldə təqsirkar şəxsin təqsirinin xarakterini, onun şəxsiyyətinin ictimai təhlükəliliyini dürüst aydınlaşdırmağa şərait yaradır.

Bir sıra cinayət tərkibləri özünün subyektiv cəhətində şəxsin fəaliyyətinin müəyyən motivini zəruri əlamət qismində ehtiva edir. Mahiyyət etibarı ilə qəsdən törədilən bütün cinayətlər özünəməxsus müəyyən motivə malik olur. Lakin qəsdən törədilən cinayətlərin əksəriyyəti üçün motiv onların törədilməsi həddüdlərindən kənarda

qalır. Şəxsin əməli hansı motivlə – intiqam, nifrət və ya qısqaneçlik motivi ilə törədib-törətməməsindən asılı olmayaraq, şəxsiyyətin sağlamlığına vurulan zərər cinayət nəticəsində vurulmuş zərər olaraq qalır.

XX əsrin 90-cı illərindəki yazılmış hüquq ədəbiyyatında təqsir və onun problemlərinə dair tədqiqatlarda əsasən qəsdin ayrı-ayrı aspektlərinə böyük diqqət yetirilmişdir. Azərbaycan Respublikasının yeni cinayət qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı bir sıra məsələlərin dərinlən təhlil edilməsi həmin problemin daha ətraflı araşdırılmasını zəruri edir.

Dissertasiya tədqiqatı üçün müraciət olunan mövzunun aktuallığı ondan ibarətdir ki, «Cinayət hüququnda təqsirin qəsd forması, məsuliyyətin həllində onun yeri və rolu» adlı tədqiqat əsəri ölkəmizdə ilk dəfə müraciət edilən kompleks şəkili dissertasiya işidir. Təqsir və onun formalarına həsr edilmiş əvvəlki tədqiqatlardan fərqli olaraq, burada təqsirin qəsd formasının yeni cinayət qanunvericiliyinin müddəaları əsasında təhlilinə xüsusi diqqət yetirilir. Əlbəttə, tədqiqatın daha məzmunlu olması baxımından keçmiş cinayət qanunvericiliyi əsasında qəsdə bağlı aparılmış və əhəmiyyətini hələ də itirməmiş tədqiqatlar diqqət mərkəzində saxlanılmışdır.

Problemin öyrənilmə vəziyyəti. Müstəqillikdən sonra qəbul edilmiş yeni cinayət qanunvericiliyi əsasında təqsir və onun formalarına dair ayrı-ayrı məsələlər dərslilər, dərslərsəitləri, kommentariyalar, elmi məqalələr və s. digər əsərlər daxilində prof. F.Y.Səməndərov, prof. X.C. Ələkbərov, prof. B.S. Zahidov, prof. Ç.F. Mustafayev, prof. H.S. Qurbanov, prof. M.B. Əhmədov kimi və s. tanınmış azərbaycanlı alimlər tərəfindən təhlil edilmişdir. Qeyd edək ki, son illərdə K.O. Nəzərova və İ.B. Ağayev tərəfindən də cinayət hüququna dair dərslilər hazırlanmış və bu əsərlərdə də təqsir və onun formalarına dair ayrı-ayrı məsələlər izah edilmişdir.

Azərbaycanda yeni cinayət qanunvericiliyi əsasında bilavasitə təqsirin qəsd formasına və onun cinayət məsuliyyətinin həllindəki roluna həsr edilmiş müstəqil dissertasiya işi yazılmasa da, son illərdə müdafiə edilmiş bir sıra digər dissertasiyalarda bizim tədqiqat mövzusunun əhatə etdiyi problemlərə epizodik diqqət yetirilmişdir.

Məsələn, C.S. Əhmədov (“Tamah motivi ilə qəsdən adamöldürmə cinayətlərinə qarşı mübarizə (cinayət-hüquqi və kriminoloji aspektləri)”, Bakı, 2005-ci il), A.Q. Kərimli (“Qəsdən adam öldürmə cinayətlərinin tövsifində motivin yeri və rolu”, Bakı, 2007-ci il), Z.O.

Əliyeva (“Sağlamlığa qəsdən ağır zərər vurma əməlləri ilə mübarizənin cinayət-hüquqi problemləri”, Bakı, 2007-ci il), R.M. Məsudifər (Qəsdən adam öldürmə cinayətlərinin ibtidai araşdırılmasının xüsusiyyətləri (Azərbaycan Respublikası və İran İslam Respublikasının istintaq-məhkəmə təcrübəsi materialları əsasında), Bakı, 2012-ci il) və s. bu kimi müəlliflərin dissertasiya tədqiqatlarında təqsirin qəsd formasının anlayışı, xüsusiyyətləri, cinayət məsuliyyətinə təsiri və s. kimi məsələlərə az da olsa, toxunulmuşdur.

Milli müəlliflərlə yanaşı, son illərdə bir sıra xarici tədqiqatçılar tərəfindən də cinayət hüququnda təqsirə və onun formalarına həsr edilmiş müstəqil dissertasiya işləri yazılmışdır. Belə müəlliflərə S.A. İvanovu (“Понятие вины и ее основные характеристики в уголовном праве России”, Rostov-na-Donu, 2004-cü il), A.V. Qrebenyuku (“Вина в российском уголовном праве”, Rostov-na-Donu, 2004-cü il), O.V. Striletsi (“Принцип вины и проблемы его реализации в уголовном праве”, Saratov, 2007-ci il), R.A. Soroçkini (“Уголовная ответственность за преступление, совершенное с двумя формами вины”, Moskva, 2008-ci il), D.A. Çanışevi (“Вопросы дифференциации вины в российском уголовном праве”, Vladivostok, 2009-cu il), İ.V. Pankovu (“Умышленная вина по российскому уголовному праву: теоретический и нормативный аспекты”, Sankt-Peterburq, 2010-cu il) və s. aid etmək mümkündür.

Tədqiqatın **obyektini** qəsdlə bağlı cinayət tərkiblərinin formalaşmasını zəruri edən halların, cinayət hüquq nəzəriyyəsində və cinayət qanunvericiliyinin tətbiqi təcrübəsində qəsdin fərqləndirilən digər formalarının təhlili təşkil edir.

Dissertasiya tədqiqatının **predmeti** təqsirin qəsd forması və onun cinayət məsuliyyətinin həllində tutduğu yer və rolundan ibarətdir. Təqsirin forması kimi qəsdin yüksək ictimai təhlükəliliyi, cinayət məsuliyyətinin həllində onun müəyyən edilməsi, cinayət məsuliyyətində qəsdin rolu və s. problemlər də dissertasiya tədqiqatının tərkib elementlərinə daxildir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Dissertasiya tədqiqatının **məqsədi** müasir cinayət hüquq elmində təqsirin qəsd formasının, onun cinayət məsuliyyətinin həllində yerinin və rolunun konseptual təhlilini verməkdən, cinayət hüquq nəzəriyyəsində və cinayət qanunvericiliyinin tətbiqi təcrübəsində qəsdin fərqləndirilən formalarının əhəmiyyətini müəyyən etməkdən, ictimai təhlükəli əməllərin cinayət-hüquqi tövsifi prosesində qəsdin düzgün

müəyyənləşdirilməsinə dair elmi-nəzəri müddəalarla praktiki ümumiləşdirmələrin müqayisəli təhlilindən, habelə təqsirin qəsd formasının cinayət məsuliyyətinin diferensiasiyasındakı yerini müəyyən etməkdən ibarətdir.

Dissertasiya tədqiqatının göstərilən məqsədinə nail olmaq üçün aşağıdakı konkret **vəzifələr**in yerinə yetirilməsi müəyyən edilmişdir:

- cinayət hüquq elminin mühüm institutlarından biri kimi təqsir haqqında təlimin, o cümlədən təqsirin qəsd formasının nəzəri müddəalarının cinayət məsuliyyətinin əsası olması kontekstində tarixi inkişaf prosesinin zəruri aspektlərinin tədqiq edilməsi;

- Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyində təqsirə görə məsuliyyət prinsipinin formalaşmasının elmi-nəzəri və praktiki məsələlərinə aydınlıq gətirilməsi, habelə əldə olunan nəticələrin təhlil edilməsi;

- təqsirin forması kimi qəsdin cinayət-hüquqi təbiətinin təhlil edilməsi, eləcə də qəsdin əqli və iradi tərəflərinin xarakterik xüsusiyyətlərinin müasir cinayət hüquq elminin ən son nailiyyətləri və yeni cinayət qanunvericiliyinin müddəaları əsasında nəzərdən keçirilməsi;

- təqsirin ehtiyatsızlıq kimi forması ilə müqayisədə qəsdin və xüsusilə də birbaşa qəsdin ictimai təhlükəlilik dərəcəsinin daha yüksək olması, habelə təcrübədə qəsdən törədilən kriminal əməllərin digər cinayətlərə nisbətən çox olması hallarının, bununla əlaqədar kriminogen şəraitin məqamlarının araşdırılması;

- cinayət tərkiblərinin formalaşmasında təqsirin qəsd formasının yerinin və rolunun, cinayət cəzasının fərdiləşdirilməsində və ictimai təhlükəli əməl törətmiş təqsirkarın şəxsiyyətinin qiymətləndirilməsində qəsdin yerinin müəyyən edilməsi.

Tədqiqatın metodologiyası və metodları. Dissertasiya tədqiqatının metodoloji əsasını müasir qloballaşma dövrünün cəmiyyətin inteqrasiyalı tərəqqisi ilə bağlı fəlsəfənin, o cümlədən sosial fəlsəfənin ümumi qanunları və kateqoriyaları, habelə idrak nəzəriyyəsinin konseptual müddəaları təşkil edir. Ümumdövlət və hüquqnəzəriyyəsinin, cinayət hüquq nəzəriyyəsinin və kriminologiya elminin ən mükəmməl və doktrinal uğurları dissertasiya tədqiqatının metodoloji əsasına xidmət edir.

Müasir cinayət hüquq elminin ayrı-ayrı institutlarının inkişafı istiqamətində həyata keçirilən tədqiqatlarda tətbiq edilən ümumi və xüsusi tədqiqat metodları ilə yanaşı, dissertasiyanın yerinə yetirilməsi

gedişində müqayisəli təhlillərdən və sosioloji ümumiləşdirmələrdən, tarixi-məntiqi yanaşmadan, struktur-sistemli təhlildən, modelləşdirmədən və s. bu kimi elmi metodlardan istifadə edilmişdir.

Dissertasiya tədqiqatının yerinə yetirilməsi prosesində xüsusi elmi metodlar da tətbiq edilmişdir, məhkəmə təcrübəsinin ümumiləşdirmələrinə istinad edilmiş, bir çox cinayət işləri materiallarının ümumiləşdirilmiş təhlili aparılmışdır.

Tədqiqatın nəzəri bazası olaraq cinayət hüququ, kriminologiya və digər hüquq elmləri sahəsində tədqiqatçı alimlərin təqsir, onun qəsd və digər formalarının tədqiqinə həsr edilmiş əsərləri öyrənilmişdir. F.Y. Səməndərov, X.C. Ələkbərov, H.S. Qurbanov, B.S. Zahidov, Ç.F. Mustafayev, B.S. Volkov, M.M. Neayev, A.A. Piontkovski, İ. Lekşas, B.S. Mankovski, V.D. Menşagin, V.V. Nikolayev, T.L. Sergeyev, K.F. Tixinov, B.S. Utevski, T.V. Sereteli, A.İ. Santalov, A.N. Traynin, Y.M. Braynin, P.S. Dakel, B.S. Nikiforov, İ.D. Samolyuk, V.Q. Makaşvili, B.V. Xaravişvili, V.F. Kiriçenko, V.Y. Livşits, M.Q. Qrinberq, A.S. Nikiforov, Ş.S. Raşkovskaya və başqa hüquqşünas alimlərin əsərləri tədqiqatın nəzəri bazasının əsasını təşkil etmişdir.

Tədqiqatın normativ bazasını Azərbaycan Respublikasının hazırda qüvvədə olan və əvvəlki cinayət qanunvericilikləri, habelə bəzi ölkələrin hazırda qüvvədə olan cinayət qanunları təşkil etmişdir.

Tədqiqatın empirik (təcrübi) bazasına Azərbaycan Respublikası məhkəmələrinin 2006-2016-cı illərdə baxdıqları bir sıra cinayət işləri, təcrübi işçilər arasında keçirilmiş rəy sorğusunun nəticələri, eləcə də rəsmi statistik məlumatlar daxildir.

Tədqiqatın **elmi yeniliyi**, ilk növbədə onunla izah olunur ki, bu dissertasiya tədqiqatı Azərbaycanda təqsirin qəsd formasına həsr edilmiş ilk, kompleks xarakterli monoqrafik əsərdir. Bundan başqa, işdə müəllif tərəfindən əvvəllər irəli sürülməmiş bir sıra yeni təkliflər formulə edilmişdir ki, bu təkliflər də dissertasiyanın elmi yeniliyinə dəlalət edən amil kimi çıxış edir. İşin elmi yeniliyi, həmçinin müdafiəyə təqdim edilən müddəalarda da əks olunur.

Müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar:

1. Təqsir dedikdə, şəxsin törətdiyi ictimai təhlükəli əmələ və bu əməlin törədilməsi ilə baş verən və ya baş verə biləcək ictimai təhlükəli nəticələrə psixi münasibəti başa düşülür. Qəsd (ehtiyatsızlıq) şüur, iradə, emosiya kimi elementlərin dərin təhlilini tələb edir. Qəsd (ehtiyatsızlıq) əməllə psixoloji vəhdətdə olur. Biz ancaq fikrən onu

parçalayırıq. Qəsd (ehtiyatsızlıq) rəngsiz, dadsız, iysiz xassəyə malik hadisədir. İctimai təhlükəli, qeyri-hüquqi, qeyri-əxlaqi əməlin törədilməsilə bağlı əməli törədəndə baş verən psixi prosesdir. Əməldən kənar qəsdə (ehtiyatsızlığa) qiymət vermək mümkün deyildir. Burjua cinayəthüquq ədəbiyyatında qəsdə (ehtiyatsızlığa) «qiymətləndirici təqsir nəzəriyyəsi» adı verilmişdir. Bu nəzəriyyəyə görə məhkəmələr konkret iş üzrə onun olub-olmamasına ayrıca qiymət verir. Belə yanaşma praktikada bir çox hallarda obyektiv təqsirləndirməyə, səhvə gətirib çıxarır. Qəsd (ehtiyatsızlıq) ictimai təhlükəli əməllə vəhdətdə olduğundan onun idrakı mümkün olur, ona obyektiv hal kimi qiymət verilir.

2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 15-ci maddəsində nəzərdə tutulan «ağır cinayət» anlayışının yalnız «qəsdən törədilən cinayətlər» əsasında müəyyən edilməsi cinayətlərin kateqoriyalara bölgüsündə yol verilmiş qüsuru aradan qaldırardı. Başqa sözlə, Azərbaycan Respublikasının CM-in 15.4-cü maddəsindən «ehtiyatsızlıq» əlamətinin çıxarılması zəruridir.

3. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin «əməl» əlaməti «hərəkət və ya hərəkətsizlik» əlamətləri ilə sinonim anlayış kimi işlədilmir. Belə halda «nəticə» ilə bağlı əlamətlər kənarda qalır ki, bunu da məqbul hesab etmək olmaz. Cinayət Məcəlləsinin 24-cü və 25-cimaddələrinin indikiredaksiyası bu baxımdan yanlışlıq yaradır. Buna görə Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 24-cü və 25-ci maddələrinin mətnindən «hərəkət və ya hərəkətsizlik» əlamətlərinin çıxarılması zəruridir.

4. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 20.2-ci maddəsində «Ananın yeni doğduğu uşağı qəsdən öldürmə» (maddə 121), «Qəflətən baş verən güclü ruhi həyəcan ruhi həyəcan vəziyyətində qəsdən adam öldürmə» (maddə 122) və «Qəflətən baş vermiş güclü həyəcan vəziyyətində qəsdən sağlamlığa ağır və ya az ağır zərər vurma» (maddə 129) maddələri üzrə cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə yaşının 16 yaşdan deyil 14 yaşdan müəyyən edilməsinə dair təklif verilir və əsaslandırılır.

5. Təqsirin qarışıq formasını nəzərdə tutan konkret normanın Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinə (müstəqil 26-1-ci maddə kimi) daxil edilməsini zəruri sayırıq. CM-in 26-1-ci maddəsi aşağıdakı məzmununda müəyyən edilsin:

«Maddə 26-1. Təqsirin qarışıq forması ilə törədilən cinayətlərə görə məsuliyyət.

Qəsdən edilən cinayətdən törəyən, lakin qəsdlə əhatə olunmayan, qanunlabarəsində daha sərtcəza müəyyən edilən, baş verən ağır nəticəyə görə o halda cinayət məsuliyyəti yaranır ki, şəxs belə nəticənin baş verəcəyi ehtimalını dərk edir, lakin kifayət qədər əsasolmadan onun qarşısını alacağını güman edir, yaxud da belənəticənin baş verəcəyini görməli olduğu və görə biləcəyi halda görmür, nəticə baş verir. Bütövlükdə belə cinayət qəsdən törədilən cinayət sayılır».

6. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinə təqsirin qarışıq forması ilə törədilən cinayətlərə görə məsuliyyət barədə norma daxil edilməsi barədə təklif irəli sürməyimizlə bağlı Məcəllənin Xüsusi hissəsinin bəzi maddələrinə aşağıdakı dəyişikliklər edilməsi zəruridir:

6.1. Cinayət Məcəlləsinin 126.3-cü maddəsindən («Qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma») və 141.4-cü maddəsindən («Qanunsuz abort etmə») «ehtiyatsızlıq» əlaməti çıxarılsın.

6.2. Cinayət Məcəlləsinin 125-ci maddəsinin («Özünü öldürmə həddinə çatdırma») dispoziyasına aydınlaşdırıcı əlamət kimi «çatdırma» sözündən sonra «əgər əməlin nəticəsinə ehtiyatsızlıqla və ya dolayı qəsdlə yol verilərsə» ifadəsi əlavə edilsin.

Dissertasiya tədqiqatının nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqat işinin nəzəri əhəmiyyəti onun Azərbaycan Respublikasının cinayət hüququ sahəsində ilk kompleks tədqiqatlardan biri olması ilə müəyyən edilir. Dissertasiya tədqiqatının elmi nəticələrindən cinayət hüququnun Ümumi hissəsinin təqsir və onun formaları haqqında təlimin öyrənilməsi və mənimsənilməsində istifadə oluna, elmi-tədqiqat əsərlərində onun tövsiyə xarakterli müddəalarına istinad edilə bilər. Bundan başqa, dissertasiyanın bir sıra nəzəri müddəaları tədris prosesində nəzəri materialların gücləndirilməsinə müsbət təsir göstərə bilər.

Dissertasiya tədqiqatınınpraktiki əhəmiyyəti, ilk növbədə, onun Azərbaycan Respublikasında cinayətkarlıqla cinayət-hüquqi mübarizə fəaliyyətində mühüm rolu ilə müəyyən edilə bilər. Belə ki, təqsirin forması kimi qəsdin cinayət hüquq nəzəriyyəsindəvə cinayət qanunvericiliyinin tətbiqi təcrübəsində fərqləndirilən formaları, habelə bu formaların düzgün müəyyən edilməsi müvafiq orqanlar tərəfindən ədalət mühakiməsi vəzifələrinin səmərəli yerinə yetirilməsinə xidmət edə bilər. Göstərilənlərdən başqa, dissertasiya tədqiqatının bəzi nəticəvi müddəalarından gələcəkdə ölkənin cinayət qanunvericiliyinin Ümumi hissəsinin qəsdlə və cinayət məsuliyyəti ilə bağlı normalarının

təkmilləşdirilməsində istifadə oluna, tədqiqatın bir çox tövsiyə xarakterli nəticələri nəzərə alın bilər.

Tədqiqatın nəticələrinin aprobasiyası. Dissertasiya tədqiqatının əsas müddəalarını əks etdirən ayrı-ayrı fəsil və paragraflar Bakı Dövlət Universitetinin hüquq fakültəsinin Cinayət hüququ və kriminologiya kafedrasında keçirilən seminarlarda müzakirə edilmiş, irəli sürülən təklif və tövsiyələr əsasən bəyənilmişdir. Dissertasiyanın ümumi məzmununun əsas cəhətləri tədqiqatçı tərəfindən dərc etdirilən məqalə və tezislərdə öz əksini tapmışdır. Dissertasiya tədqiqatının nəticələri ilə əlaqədar təklif və tövsiyələr Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi və hüquq quruculuğu şöbəsinə təqdim edilmişdir. Həmin təkliflər şöbədə əsasən bəyənilmiş və onlardan cinayət qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi sahəsində gələcəkdə istifadə edilməsinin mümkünlüyü bildirilmişdir.

Dissertasiyanın strukturu. Tədqiqat işi girişdən, dörd fəsildən (o cümlədən həmin fəsilləri əhatə edən altı yarımfəsildən), nəticədən, istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından və əlavələrdən ibarətdir.

II. İŞİN ƏSAS MƏZMUNU

Girişdə tədqiqat mövzusunun aktuallığı əsaslandırılmış, obyektə və predmetə, məqsəd və vəzifələri, elmi yeniliyinin nədən ibarət olması barədə məlumat verilmiş, müdafiəyə təqdim edilən müddəalar sadalanmış, işin ümumi xarakteristikası verilmişdir.

Tədqiqat işinin birinci fəslə «**Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyində təqsirə görə məsuliyyət prinsipinin formalaşması**» adlanır. Burada göstərilir ki, «təqsir» anlayışı XX əsrin gedişində təqsir problemi ətrafında gedən qızğın müzakirələrdən sonra yaranmışdır.

Birinci fəsildə tarixi-tədqiqat və retrospektiv analiz kontekstindən bilavasitə 1922, 1927 və 1960-cı il tarixli Cinayət Məcəllələrinin müddəaları əsasında təqsirə görə məsuliyyət prinsipinin Azərbaycanın cinayət qanunvericiliyindəki genezis nəzərdən keçirilir.

Azərbaycan SSR-in 1922-ci il tarixli Cinayət Məcəlləsində “Təqsir” institutuna həsr olunmuş müstəqil fəsil yox idi. Cinayət Məcəlləsi “təqsirin” leqal anlayışını da nəzərdə tutmurdu. Həmin Məcəllənin “Cəza tətbiqinin ümumi əsasları” adlanan II Fəslinə aid olan 11-ci maddəsində qeyd edilirdi ki, yalnız:

a) qəsdən hərəkət etmiş, yəni öz əməllərinin nəticələrini qabaqcadan görmüş və onları arzu etmiş, yaxud onların baş verməsinə şüurlu surətdə yol vermiş və ya

b) ehtiyatsızlıqla hərəkət etmiş, yəni öz əməllərinin nəticələrinin qarşısını alacaqlarına yüngülfikirliliklə ümid etmiş, yaxud öz hərəkətlərinin nəticələrini qabaqcadan görməyə məcbur olduqları halda onları qabaqcadan görməyən şəxslər cəzalandırılırlar.

Azərbaycan SSR-in 1927-ci il tarixli Cinayət Məcəlləsində də “Təqsir” institutuna həsr olunmuş müstəqil fəsil yox idi və bu Məcəllədə də “təqsirin” leqal anlayışı verilmirdi. Həmin Məcəllənin “Azərbaycan SSR cinayət siyasətinin ümumi əsasları” adlanan III Bölməsinə aid olan 10-cu maddəsində göstərilirdi ki, ictimai təhlükəli əməllər etmiş şəxslər haqqında məhkəmə-islax xasiyyətli ictimai müdafiə tədbirləri, ancaq bu şəxslər:

a) qəsdən hərəkət etdikləri, yəni öz əməllərinin ictimai təhlükəli xasiyyətli nəticəli olmasını qabaqcadan görüb, ya bu nəticələri arzu edib və ya bu nəticələrin baş verməsinə şüurlu olaraq yol verdikləri, yaxud

b) ehtiyatsızlıqla hərəkət etmiş, yəni öz əməllərinin nəticəsini qabaqcadan görməyə məcbur olduqları halda, bu nəticələri qabaqcadan görmədikləri və ya həmin nəticələrin qarşısını almağa yüngülfikirliliklə ümid bağladıkları hallarda tətbiq edilir.

Nəhayət, Azərbaycan SSR-in 1960-cı il tarixli Cinayət Məcəlləsində də “Təqsir” institutuna həsr olunmuş müstəqil fəsil nəzərdə tutulmadı və Məcəllədə “təqsirin” leqal anlayışı verilmədi. Həmin Məcəllənin “Ümumi müddəalar” adlanan I Bölməsində “Cinayət məsuliyyətinin əsasları” adlanan 3-cü maddə təsbit edilmişdi. Məhz həmin maddədə göstərilirdi ki, yalnız cinayət törətməkdə təqsirləndirilən şəxs, yəni cinayət qanununda nəzərdə tutulmuş ictimai-təhlükəli əməli qəsdən və ya ehtiyatsızlıqdan etmiş olan şəxs cinayət məsuliyyətinə cəlb edilir və cəzalandırılır.

Tədqiqat işinin iki paraqrafdan ibarət olan **ikinci fəslə «Qəsd təqsirin forması kimi»** adlanır. «**Qəsdin anlayışı, onun əqli və iradi tərəfləri**» adlanan birinci paraqrafda qeyd olunur ki, cinayət tərkibinin subyektiv cəhətinin dərk edilməsi, aydınlaşdırılması üçün qəsd və ehtiyatsızlıq anlayışlarının məzmununun təhlil edilməsi son dərəcə zəruri məsələdir. Təqsirin forması olmaq etibarilə qəsd və ehtiyatsızlıq bir-birindən şəxs tərəfindən kriminal əməllərin xarakterinin dərk edilməsi dərəcəsindən və eyni zamanda təqsirkarın iradəsinin

məzmununun və yönümünün nəzərə alınması şərti ilə onların zərərli nəticələrini qabaqcadan görməsindən asılı olaraq fərqləndirilir.

Qeyd olunan paraqrafda təqsir və onun formaları ilə bağlı nəzəri əhəmiyyət kəsb edən nəticələr çıxarılır, ən mühümü Azərbaycan Respublikasının CM-in təqsir və onun formaları ilə bağlı normalarının təkmilləşdirilməsi üzrə bir sıra təkliflər irəli sürülür. Təqsirə anlayış verilərək göstərilir ki, təqsir dedikdə, şəxsin törətdiyi ictimai təhlükəli əmələ və bu əməlin törədilməsi nəticəsində baş verən və ya baş verə biləcək ictimai təhlükəli nəticələrə psixi münasibəti başa düşülür.

Qəsd (ehtiyatsızlıq) şüur, iradə, emosiya kimi elementlərin dərin təhlilini tələb edir. Qəsd (ehtiyatsızlıq) əməllə psixofiziki vəhdətdə olur. Biz ancaq fikrən onu parçalayırıq. Qəsd (ehtiyatsızlıq) rəngsiz, dadsız, iysiz xassəyə malik hadisədir. İctimai təhlükəli, qeyri-hüquqi, qeyri-əxlaqi əməlin törədilməsilə bağlı əməli törədəndə baş verən psixi prosesdir. Əməldən kənar qəsdə (ehtiyatsızlığa) qiymət vermək mümkün deyildir. Burjua cinayət hüquq ədəbiyyatında qəsdə (ehtiyatsızlığa) «qiymətləndirici təqsir nəzəriyyəsi» adı verilmişdir. Bu nəzəriyyəyə görə məhkəmələr konkret iş üzrə onun olub-olmamasına ayrıca qiymət verir. Belə yanaşma praktikada bir çox hallarda obyektiv təqsirləndirməyə, səhvə gətirib çıxarır. Qəsd (ehtiyatsızlıq) ictimai təhlükəli əməllə vəhdətdə olduğundan onun idrakı mümkün olur, ona obyektiv hal kimi qiymət verilir.

Azərbaycan Respublikasının CM-in 15-ci maddəsində nəzərdə tutulan «ağır cinayət» anlayışının həm qəsdən, həm də ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlə bağlı müəyyən edilməsi qüsurlu sayılır. Bu qüsurun aradan qaldırılması üçün Azərbaycan Respublikasının CM-in 15.4-cü maddəsindən «ehtiyatsızlıq» əlamətinin çıxarılmasının zəruri olduğu göstərilir.

Qeyd edilir ki, Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin «əmələ» əlaməti «hərəkət və ya hərəkətsizlik» əlamətləri ilə sinonim anlayış kimi işlədilmir. Belə halda «nəticə» ilə bağlı əlamətlər kənarda qalır ki, bunu da məqbul hesab etmək olmaz. Cinayət Məcəlləsinin 24-cü və 25-ci maddələrinin indiki redaksiyası bu baxımdan yanlışlıq yaradır. Buna görə Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 24-cü və 25-ci maddələrinin mətnindən «hərəkət və ya hərəkətsizlik» əlamətlərinin çıxarılması barədə təklif irəli sürülür.

İrəli sürülən təkliflərdən mühüm əhəmiyyət kəsb edən təqsirin qarışıq formasını nəzərdə tutan normanın Azərbaycan Respublikasının CM-ə müstəqil 26-1-ci maddə kimi daxil edilməsi ilə

bağlıdır. Cinayət qanununa təqsirin qarışıq forması təsbit edən normanın daxil edilməsi əsaslandırılır və onun aşağıdakı redaksiyası müəyyən edilir:

«Maddə 26-1. Təqsirin qarışıq forması ilə törədilən cinayətlərə görə məsuliyyət

Qəsdən edilən cinayətdən törəyən, lakin qəsdlə əhatə olunmayan, qanunla barəsində daha sərt cəza müəyyən edilən, baş verən ağır nəticəyə görə o halda cinayət məsuliyyəti yaranır ki, şəxs belə nəticənin baş verəcəyi ehtimalını dərk edir, lakin kifayət qədər əsas olmadan onun qarşısını alacağını güman edir, yaxud da belə nəticənin baş verəcəyini görməli olduğu və görə biləcəyi halda görmür, nəticə baş verir. Bütövlükdə belə cinayət qəsdən törədilən cinayət sayılır».

Azərbaycan Respublikasının CM-ə təqsirin qarışıq forması ilə törədilən cinayətlərə görə məsuliyyət barədə norma daxil edilməsi barədə təklif irəli sürülməsi ilə bağlı Məcəllənin Xüsusi hissəsinin bəzi maddələrinə aşağıdakı dəyişikliklər edilməsi zəruri hesab edilir:

a) CM-in 126.3-cü maddəsindən («Qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma») və 141.4-cü maddəsindən («Qanunsuz abort etmə») «ehtiyatsızlıq» əlaməti çıxarılsın.

b) CM-in 125-ci maddəsinin («Özünü öldürmə həddinə çatdırma») dispoziyasına aydınlaşdırıcı əlamət kimi «çatdırma» sözündən sonra «əgər əməlin nəticəsinə ehtiyatsızlıqla və ya dolayısı qəsdə yol verilərsə» ifadəsi əlavə edilsin.

İkinci fəslin ikinci paragrafı «**Nəzəriyyə və praktikada qəsdin fərqləndirilən digər növlərinin əhəmiyyəti haqqında**» adlanır. Qeyd edilir ki, Azərbaycan Respublikasının müasir cinayət hüququ nəzəriyyəsində və məhkəmə-istintaq təcrübəsində birbaşa və dolayısı qəsdə yanaşı, qəsdin aşağıdakı növləri də fərqləndirilir: 1) əvvəlcədən düşünülmüş qəsd; 2) qəflətən baş verən qəsd; 3) affektlə bağlı olan qəsd; 4) alternativ qəsd; 5) müəyyən (konkretləşdirilmiş) qəsd; 6) qeyri-müəyyən (konkretləşdirilməmiş) qəsd və s.

Əvvəlcədən düşünülmüş qəsd cinayətkar niyyətin yaranması anı ilə bağlı olan qəsddir. Əvvəlcədən düşünülmüş qəsddə kriminal niyyətin yaranması ilə onun realizəsi arasında xeyli zaman intervalı (fasiləsi) olur. Bu interval ərzində subyektə cinayət törətmək niyyəti möhkəmlənir, cinayətkar qəsdin törədilməsi üçün plan işlənib hazırlanır, meydana çıxma bilən maneələrin aradan qaldırılması üçün vasitələr müəyyənləşdirilir.

Cinayətkar niyyətin yaranması anı ilə bağlı olan digər qəsd növü qəflətən yaranan qəsdədir. Qəflətən yaranan qəsd zamanı şəxsdə yaranan kriminal niyyət onu ya dərhal cinayət əməlini törətməyə vadar, təhrik edir, ya da qəsdin yaranmasından az sonra əməlin realizəsinə başlanılır. Belə kriminal niyyəti adətən, bu və ya digər cinayətkar qəsdin baş verməsinə kömək edən kriminogen şərait yaradır.

Affektlə bağlı olan qəsdin özünəməxsus səciyyəviliyi bundan ibarətdir ki, bu qəsdin onu törədənin cinayətkar niyyətinin zərərçəkmiş tərəfindən təqsirkara və ya onun yaxın adamlarına qarşı hüquqa zidd, yaxud qeyri-əxlaqi hərəkətləri nəticəsində qəflətən yaranmasıdır.

Müəyyən (konkretləşdirilmiş) qəsd zamanı şəxs əməlinin törədəcəyi zərərli nəticələrin kəmiyyət və keyfiyyət göstəriciləri haqqında konkret təsəvvürə malik olur. Belə qəsd zamanı ictimai təhlükəli əməli törədən şəxsin aydın məqsədi, əməlin obyektiv xassələri haqqında dəqiq təsəvvürləri olur və o, müəyyən, konkret nəticə əldə etməyə say göstərir. Qeyri-müəyyən (konkretləşdirilməmiş) qəsdlə edilən əməllərdə isə təqsirkar əməlinin doğura biləcəyi nəticələri ümumi formada görür, lakin konkret hansı nəticənin baş verəcəyini əvvəlcədən müəyyən edə bilmir.

Əgər təqsirkar öz sosial təhlükəli hərəkətləri ilə bir deyil, bir necə müxtəlif ictimai təhlükəli nəticənin baş verməsi imkanının eyni dərəcədə olduğunu qabaqcadan görürsə, bu zaman alternativ qəsd mövcud olur. Alternativ qəsd haqqında məsələ təcrübə qarşısında yalnız maddi cinayətlərlə əlaqədar olaraq yaranır. Alternativ qəsdə həm birbaşa qəsd, həm də dolayı qəsd kimi yenidən formalaşdırmaq nəzəri cəhətdən mümkündür.

Bu paraqrafda da Azərbaycan Respublikasının CM-in təkmilləşdirilməsi üzrə təklif verilir. Belə ki, Məcəllənin 20.2-ci maddəsində «Ananın yeni doğduğu uşağı qəsdən öldürmə» (maddə 121), «Qəflətən baş verən güclü ruhi həyəcan ruhi həyəcan vəziyyətində qəsdən adam öldürmə» (maddə 122) və «Qəflətən baş vermiş güclü həyəcan vəziyyətində qəsdən sağlamlığa ağır və ya az ağır zərər vurma» (maddə 129) maddələri üzrə cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə yaşının 16 yaşıdan deyil 14 yaşıdan müəyyən edilməsinə dair təklif verilir və əsaslandırılır.

Tədqiqat işinin iki paraqraftan ibarət olan **üçüncü fəslə** «**Məsuliyyətin həllində qəsdin müəyyən edilməsi**» adlanır. «Əməlin tövsif edilməsində qəsdin müəyyən edilməsi» adlanan birinci paraqrafda -tövsifin hüquqi antoloji aspekti, ilk növbədə, praktiki

fəaliyyət sahəsi ilə əlaqələndirilir. Həmin fəaliyyət hüquq normasının tətbiqi prosesinin müəyyən bir hissəsini təşkil edir.

Cinayətin tövsifi prosesində qəsdin müəyyən edilməsi, ümumiyyətlə, cinayətin subyektiv cəhətinin, təqsirin formasının müəyyən edilməsi tövsifin ayrılmaz tərkib hissəsidir. Çünki qəsd (yaxud ehtiyatsızlıq), eləcə də cinayətin motivi və məqsədi ictimai təhlükəli əməlin subyektiv cəhətinin zəruri komponentidir. Bundan başqa, cinayətin subyektiv cəhəti təqsirkarın şüur və iradəsinin onun tərəfindən törədilən ictimai təhlükəli əməllə əlaqələrini əks etdirir. Cinayət-hüququ tövsifin həyata keçirilməsi zamanı yalnız törədilmiş kriminal əmələ qəsd, ehtiyatsızlıq, motiv və məqsəd kimi psixi münasibət forması nəzərə alınır. Ayrı-ayrı hallarda isə qanunverici təqsirkarın törədilən ictimai təhlükəli psixi münasibətinin digər müxtəlifliklərini göstərilməklə, onları da cinayətin subyektiv cəhətinin əlamətləri kimi qiymətləndirə bilər.

Törədilmiş ictimai təhlükəli əməlin düzgün tövsifinin həyata keçirilməsi üçün nəzərdən keçirilən cinayət tərkibinə münasibətdə qəsdin və ehtiyatsızlığın məzmununun aydınlaşdırılması zəruridir. Başqa sözlə, hansı faktiki halların təqsirkar şəxsin şüur və iradəsi ilə əhatə edildiyini dəqiq müəyyən etmək lazımdır ki, onun davranışında qəsdin və ya ehtiyatsızlığın olub-olmaması aşkar olunsun.

Cinayətin obyektinin və subyektiv cəhətinin əlamətləri ilə yanaşı, təqsirkarın cinayət tərkibinin tövsifedici əlamətlərinə psixi münasibəti də subyektiv cəhətin məzmunu ilə əhatə olunur. Konkret şəxs tərəfindən törədilmiş ictimai təhlükəli əməlin əlamətlərinin CM-in müvafiq maddəsində təsvir olunan əlamətlərlə üst-üstə düşməsinə müəyyən edərkən, törədilmiş ictimai təhlükəli əməlin başa çatmış cinayət və ya cinayətə cəhd olduğunu, cinayətin bir nəfər, yaxud iştirakçılarla törədilməsini aydınlaşdırmaq lazımdır. Cinayətin yalnız hazırlıq mərhələsində olduğu və ya cinayət törətməyə cəhd olduğu müəyyən edildiyi halda, bu zaman müvafiq surətdə CM-in 28-ci və ya 29-cu maddələrini tətbiq etmək lazımdır. Belə ki, yuxarıda göstərilən maddələrdə məsuliyyətə səbəb ola bilən hallar müəyyən edilmişdir. Məsələn, CM-in 28.2-ci maddəsinə uyğun olaraq yalnız ağır və xüsusilə ağır cinayətlərin törədilməsinə yönəlmiş hazırlıq cinayət məsuliyyətinə səbəb olur.

Məhkəmə istər cəmiyyətə hazırlıq və cinayətə cəhd əməlinə görə CM-in Xüsusi hissəsinin maddəsinin sanksiyasında göstərilən ciddi cəza həddində cəzanı fərqləndirərək daha yüngül cəza təyin edərkən, istərsə də CM-in 63-cü maddəsində göstərilən yuxarı hədlərə yaxın

yaxın cəza təyin edərkən CM-in 58-ci maddəsinin müddəalarını rəhbər tutur.

Beləliklə, törədilmiş ictimai təhlükəli əməlin tövsifi prosesində qəsdin düzgün müəyyən edilməsinin mühüm hüquqi əhəmiyyəti vardır. Bu, ilk növbədə, qəsdin digər oxşar və qarışıq təqsir formalarından fərqləndirilməsi nöqtəyi-nəzərindən mühüm rola malikdir. Belə fərqləndirmə törədilmiş ictimai təhlükəli əməlin düzgün tövsifini, təqsirləndirilən şəxsin cinayət məsuliyyətinin düzgün müəyyən edilməsi və ədalətli cəza təyin olunmasını təmin edir.

Üçüncü fəslin **ikinci paragrafı «Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin təcrübəsində qəsdin müəyyən edilməsi»** adlanır. Qeyd olunur ki, ictimai təhlükəli əməl törətmiş şəxsin hərəkət və ya hərəkətsizliyində təqsirin mövcud olmasının müəyyən edildiyi bütün hallarda, təqsir məhkəmə baxışı (məhkəmə istintaqı) gedişində ətraflı surətdə dərk edilir və aydınlaşdırılır.

Bu paraqrafda Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun “Qəsdən adam öldürmə işləri üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında” 3 may 1993-cü il tarixli, 2 sayılı qərarı, “Qəsdən adam öldürmə işləri üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında” 12 dekabr 2002-ci il tarixli, 3 sayılı qərarı, “Hərbi xidmət keçməkdən boyun qaçıрма, hərbi hissəni və ya xidmət yerini özbaşına tərk etmə və fərarilik işləri üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında” 1 noyabr 2001-ci il tarixli, 1 sayılı qərarı, “Dələduzluq cinayətlərinə dair işlər üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında” 31 yanvar 2002-ci il tarixli, 1 sayılı qərarı, “Xuliqanlıq işləri üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında” 23 mart 2004-cü il tarixli, 1 sayılı qərarı, “Silahın, onun komplekt hissələrinin, döyüş sursatının, partlayıcı maddələrin və qurğuların qanunsuz hazırlanmasına, dövriyyəsinə və talanmasına dair işlər üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında” 27 may 2005-ci il tarixli, 2 sayılı qərarı, “Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və ya onların prekursorlarının qanunsuz dövriyyəsinə dair cinayət işləri üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında” 4 mart 2011-ci il tarixli, 2 sayılı qərarı, “Xüsusi ittiham qaydasında şikayətlərə dair işlərə baxılması üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında” 21 fevral 2014-cü il tarixli, 3 sayılı qərarı, “Dələduzluq cinayətlərinə dair işlər üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında” 11 iyun 2015-ci il tarixli, 7 sayılı qərarı,

“Qaçaqmalçılıq işləri üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında” 2 iyun 2016-cı il tarixli, 10 sayılı qərarı öyrənilmiş və həmin qərarlarda təqsirin qəsd forması ilə bağlı məsələlərin necə həll edildiyi müəyyən olunmuşdur.

Tədqiqat işinin **dördüncü fəsl**i **«Qəsdin məsuliyyətin diferensiasiyasında yeri»** adlanır. Bu fəsil də iki paragrafdan ibarətdir. **«Qəsd və ya cinayət tərkibinin qurulması»** adlanan birinci paragrafda göstərilir ki, cinayət hüquq elminin mövcud müddəasına görə, cinayət tərkibi cinayət məsuliyyətinin yeganə əsasıdır. Lakin şübhəsiz ki, şəxsin hərəkətlərində (hərəkətsizliyində) onun müəyyən edilməsi öz-özündə hələ məhkəmə tərəfindən təqsirkara təyin edilən cəzanın konkret həcmi haqqında məsələnin qabaqcadan həll edilməsi, demək deyildir.

Cinayət məsuliyyətinin diferensiasiyası anlayışı cinayət hüququnun yeni institutlarından biridir. Bu konsepsiya son dövrdə cinayət qanunvericiliyi sahəsində aparılmış islahatların yekunu kimi formalaşmışdır. Ona görə də, cinayət məsuliyyətinin diferensiasiyası cinayət-hüquq siyasətinin prinsipial istiqamətlərindən biri qismində təcahür edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, yeni cinayət qanunvericiliyi cinayət məsuliyyətinin diferensiasiyası üçün tövsifedici və imtiyazverici əlamətlərdən istifadə etmək sahəsində o qədər də fəal deyildir. Hazırkı cinayət qanunvericiliyində cinayət tərkiblərinin qurulması texnikası xeyli yaxşılaşdırılmış, onların dəsti kriminoloji cəhətdən daha da əsaslandırılmışdır. Tövsifedici əlamətlərin bütün kütləsinə aid olan müddəaların cinayət qanunvericiliyinin Ümumi hissəsində qanunvericiliklə peqlamentləşdirilməsi sahəsində görkəmli addım atılmışdır. Tövsifedici və imtiyazverici cinayət tərkiblərinin reqlamentləşdirilməsinin təkmilləşdirilməsi aşağıdakıları nəzərdə tutur:

1. Tövsifedici və imtiyazverici əlamətlərin düşünülmüş sisteminin yaradılması (kriminoloji cəhətdən əsaslandırılmış halların qanunda belə əlamətlər qismində dəqiqliklə seçilməsi bunsuz qeyri-mümkündür).

2. Belə tərkiblərinin reqlamentləşdirilməsi üçün qanunvericilik konstruksiyalarının və anlayışlı aparatının təkmilləşdirilməsi.

Kriminoloji seçim prosesində, hər şeydən əvvəl, aşağıdakılara diqqət yetirilməsi zəruridir: 1. Halların əməlin ictimai təhlükəsizlik dərəcəsinə mütləq əhəmiyyətli təsiri. 2. Müəyyən növ cinayətlərin

böyük əksəriyyəti üçün qeyri-xarakterik olan tipiklik və geniş yayılma. 3. İctimai təhlükəli əməlin təqsirkarın şəxsiyyəti ilə əlaqəsi.

Tövsifedici və imtiyazverici halların reqlamentləşdirilməsi sferasında cinayət qanununun sabitliyinin təmin edilməsi üçün, birincisi, tövsifedici və imtiyazverici əlamətlərin qanuna daxil edilməsinin, yaxud qanundan çıxarılmasının və ya əlamətlərinin dəyişdirilərək yeni redaksiyada verilməsi zərurətini ciddi işləyib hazırlamaq, ikincisi ilə tövsifedici və imtiyazverici əlamətlərin reqlamentləşdirilməsi zamanı müəyyən «məhkəmlilik ehtiyatı»nın yaradılması zəruriyyətini nəzərə almaq lazımdır.

Tövsifedici və imtiyazverici halların kriteriyası elə formulə edilməlidir ki, onlar tədqiqat obyektindən kənara çıxmasınlar və obyektin spesifikliyinə uyğun olsunlar, habelə bir-biri ilə ziddiyyət təşkil etməyərək öz nisbi sabitlikləri ilə fərqlənsinlər. Deməli, belə kriteriya tövsifedici və imtiyazverici halların məzmununa öz formal-məzmun xarakteristikasına əsaslanan müəyyən sistem təşkil edə bilər. Məsələn, əməlin tipik ictimai təhlükəliliyini bir kateqoriyaya, əməlin tövsifinə və cinayət məsuliyyətinin diferensiasiyasına təsirin cinayət qanununda nəzərdə tutulmasını ikinci kateqoriyaya aid etmək olar. Bu kriteriyalardan törəmə olan kateqoriyaları isə aşağıdakı üç blokda qruplaşdırmaq olar:

1. Tövsifedici və imtiyazverici əlamətlərin məzmununa verilən tələblərin formalaşdırılmasını əks etdirən kriteriya. 2. Ehtivaedici forma adlandırılan formaya verilən tələblərin formalaşdırılmasını əks etdirən kriteriya. 3. Şərti-formal və ya əlavə kriteriya.

Məhz məzmunu verilən tələblər tövsifedici və imtiyazverici əlamətin əsas cəhətlərini xarakterizə edir. Halların seçilməsi zamanı da elə həmin tələblərə yönüm göstərmək lazımdır.

Dördüncü fəslin **ikinci paragrafı «Qəsdin cəza təyində və təqsirkarın şəxsiyyətinin qiymətləndirilməsində yeri»** adlanır. Bu paragrafda qeyd olunur ki, törədilmiş ictimai təhlükəli əməl məsuliyyəti meydana çıxaran hüquqi faktdan ibarət olduğu kimi, cinayət cəzasının təyin edilməsinin də zəruri şərti olur. Ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi prosesində təqsirkar şəxsin ictimai təhlükəli əməli törətməkdə təqsirliliyi tam sübuta yetirildikdən və məhkəmənin çıxardığı ittiham hökmündə törədilmiş cinayətkar qəsdə düzgün hüquqi qiymət verildikdən (ictimai təhlükəli əməl tövsif edildikdən) sonra cəza təyin etmək üçün qanuni əsas yaranır.

Cəza təyin edilməsinin ümumi əsaslarının müddəaları cinayət qanunvericiliyinin müvafiq normasında müəyyən edilmişdir. Belə ki,

CM-in 58.1-ci maddəsinə uyğun olaraq cinayət törətməkdə təqsirli bilinən şəxsə CM-in Ümumi hissəsinin müddəaları nəzərə alınmaqla Xüsusi hissəsinin müvafiq maddələrində nəzərdə tutulmuş hədlərdə ədalətli cəza təyin edilir. Törədilmiş cinayətə görə nəzərdə tutulmuş cəzalardan daha ciddi cəza növü yalnız o halda təyin edilir ki, az ciddi cəza növü cəzanın məqsədlərini təmin edə bilmir.

Cinayət cəzası təyin edilərkən törədilmiş ictimai təhlükəli əməlin xarakteri və ictimai təhlükəlilik dərəcəsi, təqsirkarın şəxsiyyəti, eləcə də cəzanın həçminə təsir göstərən tövsifedici və imtiyazverici əlamətlər nəzərə alınır. Bununla yanaşı, cinayət cəzası təyin edilərkən barəsində cəza təyin edilən şəxsin ailə vəziyyəti, bilavasitə özünün sağlamlıq vəziyyəti, cəzanın ona islahedici və tərbiyəvi təsiri də diqqət mərkəzində olur.

Sanksiyanın çərçivəsinin tövsifedici və imtiyazverici əlamətlər vasitəsilə dəyişməsi ictimai təhlükəli əməlin səviyyəsinin, təhlükəlilik dərəcəsinin dəyişməsinə əks etdirir. Lakin belə dəyişiklik ictimai təhlükəli əməldə tövsifedici və ya imtiyazverici əlamətlərin olduğu zaman baş verir. Deməli, müvafiq cinayət tərkiblərinin tövsifedici və imtiyazverici əlamətləri üzrə sanksiya əsas cinayət tərkiblərinin sanksiyalarına söykənir. Əsas sanksiya olmadan heç nəyi dəyişdirmək olmaz. Sanksiyaların razılaşdırılması özündə cinayətlərin ayrı-ayrı növlərinin sanksiyalarının razılaşdırılması ilə yanaşı, müxtəlif kteqoriyalara aid olan cinayətlərə görə sanksiyaların da razılaşdırılmasını ehtiva etməlidir. Belə sanksiyaların razılaşdırılmış sisteminin yaradılması, fikrimizcə, aşağıdakıları nəzərdə tutur: 1) tövsifedici və imtiyazverici əlamətlərə malik müvafiq cinayət tərkiblərinin sanksiyalarının sistemli təhlili; 2) adları çəkilən sanksiyaların əsas cinayət tərkibinə uyğun olan sanksiyalar sisteminə qarışıqlıqlı aidiyyəti; 3) sanksiyaların ziddiyyətsiz sisteminin yaradılmasının qanunauyğunluqlarının, nəzəri əsaslarının və praktiki tövsiyələrinin fərqləndirilməsi.

Qeyd etmək zəruridir ki, cinayət hüquq nəzəriyyəsində sanksiyaların qurulması qanunauyğunluqlarının tədqiq edilməsi dispozişiyaların qurulması ilə müqayisədə heç də az əhəmiyyət kəsb etmir. Unutmaq olmaz ki, cinayət qanununun vəzifəsi ancaq məhz nəyin cəzalandırılmasını müəyyən etməkdən ibarət deyildir. Müvafiq cinayətə görə hansı ölçüdə cəza təyin edilməsinin də özünəməxsus mühüm xüsusiyyətləri vardır. Başqa sözlə, qanun törədilmiş ictimai təhlükəli əməlin ağırlığına müvafiq olan cəza ölçüsünün müəyyən edilməsinə də xidmət edir.

Cinayət cəzası təyin edildiyi zaman təqsirkarın şəxsiyyətinin nəzərə alınması vacibdir. Məlumdur ki, eyni növdən olan cinayətlər müxtəlif təbiətli, xasiyyətli və əlahiddə keyfiyyətlərə malik şəxslər tərəfindən törədilir. Müxtəlif təbiətli və əxlaqi keyfiyyətli adamların hərəkətləri, o cümlədən törətdikləri kriminal əmələ və onun meydana çıxardığı nəticələrə pisixi münasibəti də müxtəlif olduğundan, onların barəsində görülən cinayət-hüquqi və digər tədbirlər də öz kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərinə görə bir-birindən fərqlənir. Konkret təqsirkarın şəxsiyyətinin ictimai təhlükəlilik dərəcəsinə görə təyin edilən konkret cəza tədbiri onların statusunu fərqli şəkildə müəyyən edir.

Məhkəmənin cəza təyin etməklə bağlı olan fəaliyyəti eyni zamanda məhkum edilmiş şəxsin xüsusi həyat şəraitinə malik olan mühitdə cəzaçəkmə müəssisəsində gələcək davranışını, islaholunma prosesini, habelə ətrafına və ümumilikdə cəmiyyətə baxışlarını proqnoz etməyi nəzərdə tutur. Digər hallarla yanaşı, təqsirkarın şəxsiyyətini öyrənməklə verilən proqnoz təyin edilən cəzanın xüsusi xəbərdaredici məqsədinə nail olunacağına məhkəmədə inam yaradır.

Dissertasiya işinin nəticə hissəsində tədqiqatın gedişində əldə edilmiş müddəalar ümumiləşdirilir, Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyinin təqsir və onun formaları ilə bağlı normalarında mövcud qüsurların aradan qaldırılması, həmin normaların təkmilləşdirilməsi üzrə konkret təkliflər və tövsiyələr verilir.

Tədqiqat işi ilə əlaqədar müəllifin aşağıdakı elmi əsərləri nəşr olunmuşdur:

1. Qəsdin anlayışı və onun əqli və iradi tərəfləri // Qanun, № 6, 2008, s. 28-35.
2. Azərbaycan Respublikasının 1922-ci il CM-də təqsirə görə məsuliyyət haqqında // Hüquqi dövlət və qanun, № 3, 2008, s. 29-33.
3. Qəsd və cinayət tərkibinin qurulması // Azərbaycan Respublikasında dövlət və hüquq quruculuğunun aktual problemləri, № 2, 2009, s.175-179.
4. Əməlin tövsifində qəsdin müəyyən edilməsi // Bakı Dövlət Universitetinin Xəbərləri, Sosial-siyasi elmlər seriyası, 2008, № 4, s. 145-151.
5. Təqsirə görə məsuliyyət prinsipinin xüsusiyyətləri // Azərbaycan Respublikasında dövlət və hüquq quruculuğunun aktual problemləri, № 20, 2008, s. 271-276.

6. Cinayət hüququnda qəsd təqsirinin forması kimi / BDU-nun hüquq fakültəsinin 80 illik yubileyinə həsr olunmuş «Qlobal cəmiyyətdə hüquq elminin aktual problemləri» mövzusunda respublika elmi konfransının materialları. Bakı: Bakı Universiteti, 2008, s. 199-201.

7. К вопросу об умысле в уголовном праве // Юрист (Российская Федерация, Москва), № 6, 2009.

8. Некоторые вопросы регламентации вины в Уголовном кодексе Азербайджанской Республике // Закон и право (Российская Федерация, Москва), № 5, 2010. с. 80-82.

9. Cinayətin subyektiv cəhəti ilə bağlı cinayət qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsinin bəzi məsələləri // Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin anadan olmasının 87-ci ildönümünə həsr olunmuş «Hüquq elminin müasir problemləri» II Beynəlxalq Konfransın tezisləri, Bakı, 2010, s. 183-185.

10. Qəsdin cinayət-hüquqi əhəmiyyəti və cinayətlərin təvsifində onun yeri və rolu // Odlar Yurdu Universitetinin Elmi və pedaqoji xəbərləri. Humanitar elmlər seriyası. 2015, №42, s.168-172.

11. Qəsdin digər formalarının əhəmiyyəti // Məhkəmə ekspertizası, kriminalistika və kriminologiyanın aktual məsələləri. 2015, №63, s.172-176

Умышленная форма вины в уголовном праве, ее место и роль в решении вопроса об ответственности

РЕЗЮМЕ

Диссертация является первым в Азербайджанской Республике монографическим исследованием, представляя собой попытку специального исследования комплекса вопросов, относящихся к проблеме умысла как формы вины в уголовном праве.

Актуальность темы диссертационного исследования определяется тем, что умысел является одной из наиболее распространённых в уголовном законе и в следственно-судебной практике форм вины, так как значительная часть совершаемых преступлений совершается исключительно умышленно.

Диссертация состоит из введения, четырёх глав, охватывающих шесть параграфов, заключения и списка использованной литературы.

Во введении диссертации обосновывается актуальность темы исследования, степень разработанности исследуемой проблемы, определяются цели и задачи исследования, объект и предмет исследования, методология, научная новизна, теоретическая и практическая значимость исследования, формулируются основные положения, выносимые на защиту, содержатся сведения об апробации результатов диссертационного исследования.

Первая глава диссертации – «Определение принципа ответственности за вину в уголовном законодательстве Азербайджанской Республики» посвящена исследованию вопроса об определении принципа ответственности за вину в уголовном законодательстве Азербайджанской Республики.

Вторая глава диссертации – «Умысел как форма вины» состоит из двух параграфов и посвящена исследованию вопроса о понятии умысла в уголовном праве, об определении интеллектуального и волевого элементов умысла, об отличии умысла от иных видов умысла, в частности, заранее обдуманного, внезапно возникшего, аффектированного, определённого (конкретизированного), неопределённого (неконкретизированного), альтернативного и др., выделяемых теорией уголовного права и встречающихся в следственно-судебной практике Азербайджанской Республики.

Третья глава диссертации – «Определение умысла в решении вопросов уголовной ответственности» состоит из двух параграфов и посвящена исследованию вопроса об определении умысла в процессе квалификации преступления и в судебной практике Верховного Суда Азербайджанской Республики.

Четвёртая глава диссертации – «Место умысла в дифференциации ответственности» состоит из двух параграфов и посвящена исследованию вопроса, определяющего умысел и строение состава преступления и определение места умысла при оценке личности преступника и назначении наказания.

В заключении диссертации сформулированы основные выводы и даны ряд рекомендаций по совершенствованию действующего уголовного законодательства Азербайджанской Республики применительно к умыслу как формы вины в уголовном праве.

Samir Sabir oglu Aliyev

Form of deliberate of fault in criminal law, its place and importance in solved of responsibility

SUMMARY

Fault and its form of deliberate devoting dissertation is the most significance institution in criminal law. Having been much more problem and their settled necessity urgently involving institution considering on criminal legislation of Azerbaijan Republic are based on actuality of dissertation. Dissertation is the first monographic researched work devoting problem remarking in Azerbaijan Republic.

Dissertation consists of introduction, four chapters related basis questions of research, its thesis and proposals consisting of conclusion and also list of using literature and questionnaire.

In introduction actual of topic is grounded, researching case of problem, mains and obligation research are explained, object and subject matter, methodology and methods, scientific novelty, significance theoretical and practical are determined, basic thesis taken out to the scientific defense are made formula and also its given approbation of conclusion research work.

In chapter I are investigated problem regarding formed principal of responsibility for fault.

In chapter II called “deliberate as form of fault” consisting of tow paragraphs are searched fault and its essence of forms, defects of norms involved the same institution in Criminal Code of Azerbaijan Republic and respective proposals are given over their solving.

In chapter III called “Determine of deliberate on settled of responsibility” consisting of two paragraphs are considered questions involving on determined of deliberate on interpreting of criminal act, in practice of Supreme Court of Azerbaijan Republic are investigated to determine of deliberate.

In chapter IV called “Place of deliberate on differentiation of responsibility” consisting of tow paragraphs are devoted research of problems influence of deliberate to form of criminal compositions, also place of deliberate in assignment of punishment, on receiving a high mark of personality of guilty.

In conclusion of dissertation thesis of researching work are generalized, settled of existing defects norms of Criminal Code of Azerbaijan Republic involving fault and its forms, concrete proposals and advices over improvement of the same norms.

Tiraj 100. Format 60x84 ¹/₁₆

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının mətbəəsi
Bakı ş., H.Cavid pr-ti 115

**НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК АЗЕРБАЙДЖАНА
ИНСТИТУТ ФИЛОСОФИИ**

На правах рукописи

САМИР САБИР ОГЛЫ АЛИЕВ

**УМЫШЛЕННАЯ ФОРМА ВИНЫ В УГОЛОВНОМ ПРАВЕ, ЕЕ
МЕСТО И РОЛЬ В РЕШЕНИИ ВОПРОСА ОБ
ОТВЕТСТВЕННОСТИ**

Специальность: 5611.01 – Уголовное право и криминология;
уголовно-исполнительное право

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

диссертации на соискание ученой степени доктора
философии по праву

Баку – 2016